

НОВІ ВИДАННЯ

Аріна Орехова

БЕРГСОН І МЕРЛО-ПОНТІ В ГРАВІТАЦІЙНОМУ ПОЛІ ДЕЛЬОЗА.

Olkowski, D. (2021). *Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty: The Logic and Pragmatics of Creation, Affective Life, and Perception*. Indiana: Indiana UP.

Доротея Ольковскі, авторка праці «Дельоз, Бергсон, Мерло-Понті: логіка і прагматика творення, чуттєвого життя і сприйняття», досліджує погляди Жюльєн Дельоза, Анрі Бергсона й Моріса Мерло-Понті на проблеми логіки і прагматики, порівнюючи їхні ідеї та реконструюючи лінії впливу, що є цілком історико-філософським завданням.

Анрі Бергсон здобув широку популярність за життя, його лекції приваблювали представників різноманітних верств паризького суспільства. До прикладу, Емілі Геррінг у своєму есеї «Анрі Бергсон, знаменитість» [Herzing 2019] описує культурний феномен так званих «les Bergsoniennes» («бергсоніанок»), тобто шанувальниць (ідей) Бергсона, відомих своєю екстравагантною присутністю на лекціях. Водночас Бергсонів не бракувало й критиків як серед колег-філософів, так і серед фізиків. Наприклад, його відома дискусія з Альбертом Айнштайном спричинила полеміку щодо доречності містифікації знання, в якій звинувачували Бергсона.

У зв'язку з цим є сенс запитати: чи не забули Бергсона в сучасному світі? Відповіддю на це запитання може бути той факт, що лише 2023 року в серії досліджень з філософії ХХ століття від авторитетного видавництва Routledge вийшов друком цілий том [Moravec 2023], присвячений філософії релігії в баченні Бергсона. Пов'язаність ідей Бергсона і Дельоза очевидна, а от поєднання ідей Дельоза й Мерло-Понті в одній праці не є тривіальним. Безперечно, такі приклади існують [Voss 2013], але не є трендом. Зазвичай, якщо про них іде мова в одній праці, то ця праця – добірка чи філософська енциклопедія, присвячена загальному огляду певного періоду у філософії.

Саме тому запропонована Доротеєю Ольковскі перспектива виглядає цікаво. Книга складається зі вступу й шести розділів, кожен з яких розкриває певний аспект філософських питань, сформульованих у працях Дельоза, Бергсона і Мерло-Понті. Серед цих аспектів – відношення між логічними системами і емпіричною дійсністю, рецепція феноменологічних ідей, самоуявлення в просторі тощо. Наведу короткий опис змісту цих частин книги.

© А. Орехова, 2023

«Вступ: Дельоз, Бергсон, Мерло-Понті: Проблема трьох тіл у континентальній філософії» окреслює фокус уваги авторки. Провідною метафорою праці є порівняння філософського тріо Дельоза, Бергсона і Мерло-Понті з трьома небесними тілами, що є основними об'єктами дослідження в одній з класичних проблем небесної механіки – у задачі трьох тіл. Головною метою книги авторка називає розгляд взаємозв'язків між ідеями трьох філософів. Ідеться про такі питання: з чого починається аналіз? чи мають ідеї трьох філософів еквівалентну масу? якою мірою їхні ідеї слугують хаотичними атракторами, не зовсім повторюючи одна одну, але, усе ж, ритмічно резонуючи?

Друге зі згаданих питань втрачає сенс майже одразу: у цьому ж вступі авторка сама зазначила, що, на її погляд, Дельоз є безсумнівно більшим «тілом» у її космічній метафорі. Подальше дослідження відбувається саме на ґрунті цієї позиції. Нелінійний шлях, про який стверджується у вступі, дозволяє інакше поглянути на розвиток уявлень про згадані теми. Замість викладати ідеї в хронологічній чи іншій лінійній послідовності, авторка розподіляє їх на тематичні групи, які відповідають розділам книги. Таким чином створюється органічний контекст і простір для глибшого опису.

У розділі «Натуралізм, формалізм, феноменологія та семіологія в постмодерній філософії» здійснюється екскурс в історію філософії й історію науки. Авторка досліджує спершу уявлення про постмодернізм і псевдомодернізм, а згодом переходить і до витоків «наукового повороту» у філософії. Це задає необхідний контекст традиції, яка сприяла появі питань, актуалізованих Дельозом, Бергсоном і Мерло-Понті.

Перше фундаментальне питання дослідження – питання простору, яке в цьому розділі радше представлене ідеями про об'єкти простору, а також «cinema image» і розуміння руху у філософії Бергсона. Але це питання проходить червоною ниткою крізь увесь текст книжки. Уже в цьому питанні та його оформленні очевидно, що на нас чекає не лише історичний або порівняльний аналіз доробку названих мислителів. Авторка прагне подати глибший його вимір, де будуть наявні свідчення про контекст, спадковість ідей, динамічний розвиток уявлень тощо.

Розділ «Критика логіки Дельозом і Гватарі» присвячено сприйняттю й аналізу кількох логічних теорій цими авторами. Серед розглянутих – ідеї Готлоба Фреге, трансцендентальна феноменологія Едмунда Гусерля та інтенціоналістський підхід Рудольфа Карнапа. Також продовжується висвітлення проблеми поєднання формалізованих систем із емпіричною дійсністю. Кожен із зазначених підходів не здається Дельозу і Гватарі завершеним. До прикладу, їхня критика ідей Фреге полягає здебільшого в наголошенні на некоректному вжитку ідеї концепту в полі логіки. Цей ужиток, за Дельозом і Гватарі, призвів як до знищення самої суті поняття в теорії Фреге, так і до вивертів у логічних операціях. Зрештою, Ольковскі стверджує, що Дельозова ідея «віртуального хаосу», яка надалі розвинулася в спробу поєднання речей із думками, має стійкий зв'язок із ідеями, раніше висловленими Чарльзом Пірсом.

Наступний розділ, «Бергсон і бергсонізм», починається з ретельного аналізу філософських поглядів Бергсона, а також – із аналізу критики його ідей і звинувачень у невинуватому дуалізмі. До прикладу, Бертран Расел кидав виклик бергсонівській концепції «тривалості», стверджуючи, що ми живемо в незмінній математичній тимчасовості, а тривалість – це просто психологічна ілюзія.

Мерло-Понті підтримує Бергсона в його баченні інтуїції і стверджує, що інтуїція включає подвійний рух як до матерії, так і до пам'яті, тим самим розв'язуючи проблему дуалізму. Він звинувачує критиків Бергсона в обмеженості класичним поглядом на реальність, керовану детерміністськими законами, і в нездатності охопити ймовірнісний світ, описаний принципами квантової фізики.

Згодом Дельоз сприяє відродженню філософії Бергсона, точніше – бергсонізму. Дельозова інтерпретація узгоджується з ідеєю неперервності Пірса, згідно з якою тривалість неоднорідна. І Пірс, і Бергсон відкидають ідею реконструкції континууму з простої суми точок. Ці ідеї надалі будуть уточнені в наступних розділах, де досліджується їхнє практичне значення.

У розділі «Тривалість, рух і темпоралізація: Дельоз, Бергсон, Мерло-Понті» Ольковскі детальніше описує розвиток раніше згаданої Бергсонової ідеї «cinema image» у подальшому доробку Дельоза, який розширив цю ідею до класифікації з шести понять і відношень між ними, аби описати онтологічні структури відповідно до їхньої можливості бути репрезентованими як «image».

У передостанньому розділі «Феноменологія і подія: радикальні концепції Мерло-Понті (відображення, форма, ідея, множинність)» представлено ідеї Мерло-Понті і їхнє сприйняття Дельозом. Серед основних тем – просторовість, часовість, форми. Здавалося б, у попередніх розділах неодноразово згадується, що Дельоз відмежовував себе від феноменологічних ідей, а Мерло-Понті, зрештою, феноменолог. То чи є сенс у викладенні цих ідей, якщо пріоритет із перших сторінок надано Дельозу? Ольковскі доводить, що є, адже в описі несприйняття Дельозом такого підходу, власне, і можна помітити динамічний розвиток уявлень про згадані теми.

Останній розділ «Філософія події: темний попередник, хаос і космос» приводить нас, кінець кінцем, до розгляду теми прагматики в працях Дельоза і Гватарі та підсумовує описані ідеї, завершуючи книгу поетичним питанням: «чи (будуть) готіві люди стати космічними людьми?». Це останнє питання особливо важливе, адже під його поетичністю насправді міститься величезний шар мисленнєвої роботи. До прикладу, лише в цьому місці згадуються ідеї рефрену, інтерпретації, детериторіалізації, мистецтва тощо.

Загалом праця «Дельоз, Бергсон, Мерло-Понті: логіка і прагматика творення, чуттєвого життя та сприйняття» відзначається глибоким аналізом, послідовно представленим «асамбляжем» визначних ідей, теорій і уявлень, показаних не лише з історико-філософської, а й із логічної точки зору.

Провідним мотивом праці є опис проблеми відношень між емпіричними і логічними системами, це помітно в кожному розділі. Характерна особливість – наявність не лише аналізу проблем, але й пропозицій щодо їх розв'язання. Пік такого ставлення очевидний в останньому розділі, де відчувається зсув позиції авторки зі спостережувальної до більш проактивної та креативної.

Але не можна проігнорувати й ті аспекти праці, що залишають по собі питання. Книга очевидно присвячена саме доробку Дельоза, попри наявність трьох прізвищ у заголовку. Навіть там, де міг би відбутися порівняльний аналіз, має місце аналіз впливів Мерло-Понті й Бергсона на Дельоза. Здається, самому Дельозовому «Бергсонізму» присвячений цілий розділ, проте в загальному контексті ідеї Бергсона губляться й подаються як подальше переосмислення Дельоза. Цікава перспектива щодо визначення

Дельоза «основним» автором у цьому тріо потребує подальшого пояснення, бо наразі зосередження уваги на ньому видається необґрунтованим.

Відповідей на згадані у вступі питання ми, по суті, так і не отримуємо, і загалом книга дещо обманює очікування, сформувані на підставі назви й окресленої на початку стратегії. Стиль викладу з кожним розділом стає дедалі поетичнішим, а висновки – надзвичайно абстрактними. Зрештою, праця підсумовується питанням, відповідь на яке не впливає з попереднього опису. У випуску філософського подкасту «Machinic Unconscious Harry Hour» (16:50) Ольковскі погоджується з тим, що текст значною мірою поетичний. Ба більше, вона стверджує (16:35), що писала цю книгу «майже як літературу» [Olkowski 2022].

Зрештою, книга висвітлює різні аспекти ідей Бергсона, Мерло-Понті й Дельоза, але авторка неприховано акцентує увагу саме на постаті останнього. У контексті цього згадана проблема трьох тіл має і свою варіацію – кругова обмежена проблема трьох тіл чи обмежена колом проблема трьох тіл («circular restricted three-body problem»), коли йдеться вже про взаємодію двох менших небесних тіл із одним більшим.

Науковий поворот, описаний авторкою, здається, знайшов місце й у самій праці, адже в ній представлена значна кількість математичних і фізичних аналогій для пояснення різних аспектів філософських ідей. Наприклад, ідея темпоральності в Мерло-Понті, репрезентована у вигляді «часової хвилі», пояснюється дослідницею через порівняння з особливостями звукових хвиль, як вони розуміються в сучасній фізиці. Саме цей приклад нижче має додаток, в якому стверджується [Olkowski 2021: 111], що подібна аналогія була використана ще Гусерлем, проте інші аналогії здаються оригінальною особливістю авторського викладу матеріалу.

Підхід Доротеї Ольковскі до оформлення й викладу матеріалу змушує поставити питання про жанрові критерії для історико-філософських праць. У згаданому вище подкасті вона стверджує (18:50), що прагнула написати свою працю в «неприйнятний» спосіб, тобто з неочікуваним для такого типу текстів викладом. Чи можна назвати вибір такого шляху виправданим, якщо структура твору від цього стає хаотичнішою? У випадку цієї праці вкупі з певною хаотичністю з'являються також оригінальність і креатив, що очевидно лише збагатили текст.

Проте, якщо говорити загалом про розмитість кордонів історико-філософських праць, то актуалізується питання «жанрових» вимог до них. У сучасній західній академічній традиції, у межах якої і постала обговорювана праця, історія філософії здебільшого обмежується хронологічними послідовностями: переліками чи енциклопедіями постатей і ключових ідей. Таке ставлення значно обмежує можливості історії філософії як дисципліни, адже сприяє утворенню універсального канону (у сучасних умовах – підтриманню встановленого раніше), що штучно звужує фокус уваги дослідників. Як результат, «надмірна» інтерпретація одного канонічного мислителя, знайомство з ідеями якого відбувається через надлишок коментаторської літератури, і недостатній розгляд ідей не менш цікавих мислителів. За таких умов книга Доротеї Ольковскі постає як приваблива альтернатива.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- Herring, E. (2019). *Henri Bergson, celebrity*. Aeon. <https://aeon.co/essays/henri-bergson-the-philosopher-damned-for-his-female-fans>
- Moravec, M. (2023). *Henri Bergson and the Philosophy of Religion: God, Freedom, and Duration*. Routledge Studies in Twentieth-Century Philosophy. <https://doi.org/10.4324/9781003349044>
- Olkowski, D. (2021). *Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty: The Logic and Pragmatics of Creation, Affective Life, and Perception*. Indiana: Indiana UP. <https://doi.org/10.2307/j.ctv21hrhbs>
- Olkowski, D. (Guest), [Coop] (Host), & [Taylor] (Host). (2022-present). *Dorothea Olkowski - Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty* [Audio podcast]. Machinic Unconscious Happy Hour. <https://www.youtube.com/watch?v=k4RTuV-x10>
- Voss, D. (2013). *The philosophical concepts of meat and flesh: Deleuze and Merleau-Ponty*. *Parrhesia*, 18(1), 113-124. <http://parrhesiajournal.org/parrhesia18/parrhesia18.pdf>

Одержано / Received 11.03.2023

Arina Oriekhova

Bergson and Merleau-Ponty in Deleuze's Gravitational Field. Olkowski, D. (2021). *Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty: The Logic and Pragmatics of Creation, Affective Life, and Perception*. Indiana: Indiana UP.

Review of Olkowski, D. (2021). *Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty: The Logic and Pragmatics of Creation, Affective Life, and Perception*. Indiana: Indiana UP.

Аріна Орехова

Берґсон і Мерло-Понті в гравітаційному полі Дельоза. Olkowski, D. (2021). *Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty: The Logic and Pragmatics of Creation, Affective Life, and Perception*. Indiana: Indiana UP.

Огляд книги Olkowski, D. (2021). *Deleuze, Bergson, Merleau-Ponty: The Logic and Pragmatics of Creation, Affective Life, and Perception*. Indiana: Indiana UP.

Arina Oriekhova, undergraduate student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Аріна Орехова, студентка філософського факультету КНУ імені Т. Шевченка.

e-mail: orehova084@gmail.com
